

NOMADI MARGINE

Međunarodni znanstveni skup
Budimpešta, 24. ožujak 2010.

Szerkesztette
Lukács István

A szerkesztő munkatársai
Dudás Előd
Mann Jolán

ELTE BTK
Szláv Filológiai Tanszék
Budapest, 2019

A konferenciakötet megjelentetését támogatták
Budapest Főváros XV. kerületi Horvát Önkormányzat
Ferencvárosi Horvát Nemzetiségi Önkormányzat
Kőbányai Horvát Önkormányzat
Lipótvárosi Horvát Önkormányzat
XIII. Kerületi Horvát Nemzetiségi Önkormányzat
Zuglói Horvátok Önkormányzata

SZAKMAI LEKTOROK

Medve Zoltán

Virág Zoltán

MŰSZAKI SZERKESZTŐ ÉS TÖRDELŐ

Janiec-Nyitrai Agnieszka

© Szerzők, szerkesztő

Kiadja az ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszéke
Felelős kiadó a Szláv Filológiai Tanszék vezetője

Sorozatszerkesztő Lukács István

A borítót tervezte Sellyei Tamás Ottó

Nyomdai kivitelezés Robinco Kft

ISSN 1789-3976 ISBN 978-963-489-082-9

TARTALOM

Stjepan LUKAČ	
Uvodna riječ	9
Katja BAKIJA	
Marko Bruerović (Marc Bruère Desrivaux) pjesnik i diplomat	11
Mario BEREČIĆ	
Novi početak – obnovljeno izdavaštvo na hrvatskom jeziku u Baji	21
Mirta BIJUKOVIĆ MARŠIĆ	
Izgubljene na margini	29
Timea BOCKOVAC	
Vulgarizmi u hrvatskom i mađarskom jeziku nekada i danas	37
Branka BRLENIĆ-VUJIĆ	
Nomadi margine – avangarda u Hrvatskoj i Mađarskoj (popunjavanje mozaika)	49
Franciska ČURKOVIĆ-MAJOR	
Karlovac 1918. Tragom jednog romana Gyule Somogyváryja	71
Aleksandra ĐURIĆ	
Trubarovi imaginarni čitatelji. Problem autorske knjižne posvete u protestantskoj literaturi 16. stoljeća	97
Előd DUDÁS	
Mađarski jezični utjecaj u <i>Prekomurskoj pjesmarici</i>	113

- Loretana FARKAŠ**
Slavonska grafija u prvoj polovici 18. stoljeća121
- Šandor HORVAT**
Arhaične molitve kod Hrvata u Mađarskoj153
- Tatjana ILEŠ**
Tko je Antigona iz Dežmanove?183
- Sanja JUKIĆ**
Fotostilistika pjesničkoga teksta – studium i punctum
fototekstova Milorada Stojičića191
- Orsolya KÁLE CZ-SIMON**
Vlast, fantastika i utopija. Dodirne točke hrvatske i mađarske fantastične književnosti u 20. stoljeću199
- Marica KANIŽAI**
Zamjena osobnih imena pomurskih Hrvata i zamjena jezika219
- Tomislav KREKIĆ**
Preporodni pokušaji među bačkim i gradišćanskim Hrvatima231
- István LADÁNYI**
Zaboravljen na međuprostoru / u međuvremenu. Ervin Šinko / Sinkó Ervin237
- Stjepan LUKAČ**
Jezična subverzija kao prag postmoderne? (Ludističko-znanstveni ili znanstveno-ludistički eksperiment).....245
- Jolán MANN**
Enver Čolaković – prešućeni pisac i prevoditelj mađarske književnosti253

Ivan MARKOVIĆ	
Hrvatski <i>Dvandva</i>	279
Anđelko MRKONJIĆ	
Ivan Mesner – iz margine u marginu	297
István NYOMÁRKAY	
Mađarski jezični utjecaji u hrvatskom prijevodu Verbecijeva Tripartituma	309
Tatjana PIŠKOVIĆ	
Rubna područja rodne kolebljivosti u hrvatskome jeziku	319
Goran REM	
Margina centra, donatologija	331
Helena SABLJIĆ TOMIĆ	
Žene i margina	341
Marko SAMARDŽIJA	
O jednom zaboravljenom prijedlogu „Kod reforme hrvatskoga pravopisa“	351
Krešimir ŠIMIĆ	
Funeralno pjesništvo Mavra Vetranovića	363
Anđelka TUTEK	
Gradišćanski anonimni zapis <i>Aleksander – Julijana Kreposna</i> na gradišćanskohrvatskoj pozornici	377
Nikola TUTEK	
Antun Karagić – Bunjevac što zasja između dva utamničenja (Svjedočenja iz časopisa <i>Danica</i> izdanih prije drugog svjetskog rata)	387

Alojzija TVORIĆ

Stilske posebnosti molitvi u molitveniku *Putni tovaruš*
Ane Katarine Frankopan Zrinski401

Tina VARGA OSWALD

Središte na rubu – mađarska i hrvatska avangardna li-
rika (književno-povijesni okvir)417

István VIG

O partikulama437

Petar VUKOVIĆ

Dijalektalno pjesništvo u bačkih Bunjevaca449

Mađarski jezični utjecaj u *Prekomurskoj pjesmarici*

ELŐD DUDÁS

Sveučilište Loránda Eötvösa u Budimpešti
dudaselod@gmail.com

Summary: The article presents some Hungarian loanwords and calques in the Martjanci songbook. After a short presentation of the songbook, the paper provides a short overview of the history of the Prekmurje Slovene literary language, and the research of the Hungarian loanwords and calques in the Kajkavian Croatian literary language and in the Prekmurje Slovene literary language. Hungarian loanwords, such as *čonta*, *đond*, *evangeliom*, *hasek*, *kejp*, and *orgona*, are presented in detail. Finally, we present a short review of the Hungarian calques, especially of the type in which the adverb developed into a verbal prefix.

Keywords: Martjanci songbook, Prekmurje Slovene literary language, Kajkavian Croatian literary language, interlinguistic influences, Hungarian loanwords, Hungarian calques

U hrvatskoj stručnoj literaturi upotrebljavamo naziv *Prekomurska pjesmarica* za pjesmaricu koju čuva sveučilišna knjižnica u Mariboru. U slovenskoj se stručnoj literaturi upotrebljava za nju naziv *Martjanska pesmarica* prema selu u kojem je pronađena početkom dvadesetih godina 20. stoljeća. Pjesmaricu čini pet dijelova koji su više ili manje jedinstveni. Prvi dio sadrži adventske i božićne pjesme, drugi dio posne i uskršnje pjesme, dok su u trećem zastupljene duhovne pjesme. Četvrti i peti dio sadrže različite nabožne pjesme, prijevod mađarske *Cantio de Rakoczio*, nezavršenu pjesmu o Mariji Magdaleni i poemu o opsadi Sigeta, koja se nalazi u petom dijelu (Novak 1973–1974: 213). S hrvatske strane pjesmaricom su se bavili Franjo Fancev (Fancev 1939) i Olga Šojat (Šojat 1973). Jedini slovenski istraživač bio je Vilko Novak (Novak 1973–1974,

1997). U središtu istraživanja su bili jezik i književni značaj pjesmarice. Neke rasprave su se bavile i vjerojatnim mađarskim izvorima tekstova. Potonjim temama su se bavili mađarski slavisti i povjesničari književnosti. Ovdje treba spomenuti ime mađarskog slavista Lászla Hadrovicsa (Hadrovics 1944) te povjesničara književnosti Imrea Boria (Bori 1973) i Stjepana Lukača (Lukač 2003), (Lukács 2005). Od slovenskih istraživača ovom se tematikom bavio već spomenuti Vilko Novak (Novak 1981–1982).

Kao što je vidljivo iz gore navedenoga pjesmarica je različito percipirana te je time bila uzrokom mnogih znanstvenih sporova, posebno onih kojima su središnja istraživačka pitanja bila pripadnost pojedinoj književnosti. Hrvatski povjesničari književnosti pjesmaricu svrstavaju među djela kajkavske književnosti, a slovenski istraživači na nju gledaju kao na vrhunsko dostignuće bogate slovenske prekomurske pjesmarične tradicije. Vilko Novak kao slovenski istraživač priredio je znanstveno-kritično izdanje *Prekomurske pjesmarice* (Novak 1997), čime je htio naglasiti pripadnost pjesmarice slovenskoj književnosti. Unatoč tomu Novak je mislio da su mnoge od pjesama nastale na kajkavskom jezičnom području, a jezik pjesama su tijekom prepisivanja u Prekomurju prevoditelji prilagođivali svojem, tj. slovensko-prekomurskom jeziku (Novak 1973–1974: 216).

Uz to ne smijemo zaboraviti da su se prekmurski svećenici školovali u Varaždinu i Zagrebu, jer je južni dio Prekomurja crkvenoupravno pripadao Zagrebačkoj biskupiji. Uz grčke, latinske i mađarske prijevode su u prekomurskim crkvama koristili i kajkavske prijevode (Jesenšek 1991–1992: 177). Tako je nastao miješani obredni jezik, koji je bio temelj kasnijeg slovensko-prekomurskog književnog jezika.

Počeci standardizacije slovensko-prekomurskog jezika javljaju se početkom 18. stoljeća. Prva tiskana knjiga¹ je značila prvi korak ka književnom jeziku, koji će se realizirati prijevodom *Novoga zavjeta* autora Števana Küzmiča.² Prevoditelj

1 Ferenc Temlin: *Mali Katechizmus*. Halle, 1715. 48 str.

2 Števan Küzmič: *Nouvi zákon*. Halle, 1771. XIV + 854 str.

Števan Küzmič je skoro sasvim izostavio kajkavska obilježja (Novak 1973–1974:216). Od tada je slovensko-prekomurski jezik funkcionirao kao književni jezik i u 19. stoljeću je dostigao sve funkcionalne vrste. Tome su dokazi nabožna književnost, gramatika, udžbenici, beletristika (prijevodi mađarskih književnih djela), na kraju i publicistika koja započinje u Budimpešti tiskanjem novina *Prijatelj* Imrea Agustiča koje su izlazile između 1875 i 1879 g. (Ulčnik 2009: 58). Značaj slovensko-prekomorskog književnog jezika postao je manji nakon „Proljeća naroda“, kada govorimo o nastanku jedinstvenog slovenskog književnog jezika.

Mađarski je jezični utjecaj prisutan i u kajkavskom i u slovensko-prekomurskom jeziku. Oba jezika su bila u tijesnom dodiru s mađarskim jezikom, što je sasvim jasno u zrcalu povijesnih činjenica. Kajkavsko i slovensko prekomursko područje su bili dijelovi Ugarske kroz stoljeća. Višestoljetno je subivanje jezika prisutno u rječničkom blagu hrvatskog kajkavskog i slovensko-prekomorskog jezika. Kroz stoljeća su se posuđivale riječi. Najvažniji su istraživači mađarskih elemenata u hrvatskom jeziku László Hadrovics (Hadrovics 1985) i István Nyomárkay (Nyomárkay 1989).

Mađarskim posuđenicama slovensko-prekomorskog jezika su se bavili Vilko Novak (Novak 1974–1975) i Marija Bajzek Lukač (Bajzek Lukač 2005), (Bajzek 2009).

Cjeloviti je pregled pjesmarice ukazao kako ona sadrži devetdesetak mađarskih posuđenica. Najopsežnija je tzv. kršćanska terminologija. U ovaj krug ubrajamo sljedeće riječi *aldomaš* ‘blagoslov’, mađ. áldomás; *aldov* ‘žrtva’, mađ. áldozat; *alduvanje* ‘žrtvovanje’, mađ. áldozás; *alduvati* ‘žrtvovati’, mađ. áldoz; *alduvati se* ‘žrtvovati se’, mađ. feláldozza magát; *apostol* ‘apostol’, mađ. apostol; *dičiti* ‘slaviti’, mađ. dicsér; *evangeliom* ‘evanđelje’, mađ. evangélium; *templom* ‘crkva’, mađ. templom; *vadlívati* ‘iskazivati’, mađ. vall. Uz to moramo spomenuti i zanimljive mađarske kalkove kao na primjer: *križno drevo* ‘križ’, mađ. keresztfá i *nebeski orsag* ‘raj’, mađ. mennyország. Pored tih primjera ne smijemo zaboraviti osobna imena u skladu s mađarskom tradicijom pisanja. Tu mislim na

sljedeće primjere kao: *Jezuš, Kristuš, Herodeš, Judaš* itd. Želio bih na ovom mjestu navesti i neke riječi koje Hadrovicseva monografija ne sadrži. Te riječi su sljedeće: *čonta* 'kost', mađ. *csont*; *đönd* 'biser', mađ. *gyöngy*; *hasek* 'korist', mađ. *haszon*; *kejp* 'slika', mađ. *kép*; *orgona* 'orgulje', mađ. *orgona*.

čonta -e *f* 'kost', 'csont'; odatle pridjev *čonten*. Riječ je posuđena iz mađ. *csont* 'kost', za koju imamo prvi podatak poslije 1416. ili oko 1450. i naslijeđena je iz ugrofinskog doba (TESz, 1: 553–554). Pretpostavljamo da domaće riječi ne završavaju na konsonantski sklop *-nt-* i zato je osnovi dodan završetak *-a*, koji je s druge strane uobičajena pojava prilikom posuđivanja mađarskih riječi, prim. *bota* 'palica' (Hadrovics, 1985: 155); *forinta* 'mađarski novac' (Hadrovics, 1985: 236–237); *panta* 'obruč' (Hadrovics, 1985: 400–401). „Neiga obrázu préczimbe, / lívot zbcisuvanyem pun je, na / meszti jedne csonte nei, to mi / vcsine ízveita greihi.“ (Martjanska pesmarica, 1997: 177).

đönd -a *m* 'biser', 'gyöngy'. Riječ je posuđeno iz mađ. *gyöngy* 'biser', a prvi podatak koji imamo o njoj datira iz 1164. te je s staroturskog podrijetla. Njezin je posljednji izvor staroturski *jīnjü (TESz 1: 1134–1135). Hadrovicseva monografija ima ovu riječ u obliku *đund* (Hadrovics, 1985: 206–207), kod koje se dobro vidi prilagodba fonema /ö/, kojeg nema u hrvatskom fonološkom sustavu. Moramo dodati da slovensko-prekomurski jezik ima fonem /ö/. Pretpostavljamo da je to imalo utjecaja na prevoditelja, ali moramo reći, da imamo samo jedan primjer iz cijele pjesmarice, dakle ne smijemo isključivati mogućnost kako je riječ upotrebljena samo jednom „Zláti Láncz na rokai, na vratu imelle, ícsi, / íztim zlátom perfi czifrane imelle, prefzvélti / Smaragdus na vuhi vífzífle, od dragoga Gyón,, / gýa ízuknýa íze ízveítífle.“ (Martjanska pesmarica 1997: 321).

evangeliom -a *m* 'evanđelij', 'evangélium'. Riječ je posuđena iz latinskoga preko mađarskog jezika, što dokazuje očuva-

ni mađarski završetak *-om*. Prvi podatak za mađarsku riječ imamo poslije 1372. ili oko 1448. a posuđena je iz latinskog *evangelium* 'evanđelij' (TESz 1: 813). Na mađarskom jeziku postojala je riječ sa završetkom *-om*, dakle *evangéliom* 'isto', što je izvor riječi, koja se nalazi u pjesmarici. „V *Evangelio-mi*, te Christus to go,, / vori, vszakomu kerscseniku, Bogh / isztino jasz tou govorim ki bo vő / ruval vu mni, nigdar sze ne lzkvari.” (Martjanska pesmarica 1997: 84); drugi primjer (Martjanska pesmarica 1997: 94).

hasek -ka *m* 'korist', 'haszon'. Posuđeno je i djelomice prerađeno iz mađarskog *haszon* 'korist', što je poznato od 1193. g. (TESz 2: 69–70). Vjerojatno je mađarska riječ izvedena iz iste ugorfinske osnove kao fin. *kasvaa* 'rasti, narastati', zato je mađarska riječ prvotno značila 'rasti, narastati' (Snoj, 2004: 200). „Ova lubav v Nebo doisla, / do mozg csontenih doszegla, / vusgala me i podigla, / vu lzerdzi *haszek* lszpravila.” (Martjanska pesmarica 1997: 92); drugi primjer (Martjanska pesmarica 1997: 266).

kejp -a *m* 'slika', 'kép'. Njezin je mađarski izvor mađ. *kép* 'slika', što je poznato na mađarskom jeziku od 1315. g., staroturškog je podrijetla, prim. *Kāšy*, *kīb* (TESz 2: 448). Hadrovicseva monografija ga ima u obliku *kip* (Hadrovics, 1985: 310–312), gdje je došlo do namještanja mađarskog fonema /é/ s fonemom /i/. Uz to moramo spomenuti da *-ej-* je refleks jata u slovenskom prekomurskom jeziku. Pretpostavljamo da to je imalo utjecaja na prevoditelje. „Mene csi scsés poznati, Adam / szem Ocsa tvoi, od Boga sztvorjen / ja szem, szpodobna znal nei szem, / mene je na szvoi *kep*, sztvoril da / szem bil leip, v Paradisomi szem / sztál, i vszakomu szem bil jasz králl.” (Martjanska pesmarica 1997: 189).

orgona -e *f* 'orgulje', 'orgona'. To je doslovno posuđivanje mađarske riječi *orgona*, koju susrećemo poslije 1372. g. ili oko 1448. g. i posuđeno je iz lat. *orgona* (srednji rod množine riječi *organum*) (TESz 2: 1090). Hadrovicseva monografija ima pri-

mjer *orgunaš* 'koji igra na orguljama' (Hadrovics, 1985: 383) ali nema primjer koji bi značio samo istrument. Za ovu riječ imamo jedan primjer u prvom dijelu pjesmarice. „Zato nai ľzpeiva *orgona*, / i dobrovolna Musika, nai zvo,, / nio j peszmi :/:" (Martjanska pjesmarica 1997: 95).

Osim posuđenica moramo spomenuti i glagole, odnosno tipove glagola kod kojih imamo prefikse koji su prvobitno bili prilozi. O tim glagolima u Gradišćanskim Hrvata vrlo precizno piše László Hadrovics u članku i u monografiji (Hadrovics 1958, 1974).

Hadrovics je ustanovio da su neki prilozi postali češći ispred glagola kod kojih u mađarskom i u njemačkom imamo stalne prefikse. Ovi su prefiksi (negdašnji prilozi):

doli mađ. *le* njem. *hin-*, *herunter*; *gori* mađ. *fel* njem. (*hin*)*auf*; *nazaj* mađ. *vissza*, *hátra* njem. *zurück*, *rückwärts*; *noter* mađ. *be*, *bele* njem. *hin-*, *herein*; *vkup* mađ. *össze* njem. *Zusammen*; *vun* mađ. *ki* njem. *aus*, *hin-*, *heraus*. Ovo su prilozi za koje nalazimo primjere u pjesmarci, gdje sam našao četrdesetak različitih riječi. Između njih je mnogo kalkova ili doslovnih prevođenja.

Nadam se da smo ovim kratkim pregledom rječničkoga blaga Prekomurske pjesmarice uspjeli dodati krugu mađarskih posuđenica i kalkova neke novosti, koje obogaćuju naše znanje o mađarskim elementima hrvatskoga kajkavskoga jezika.

LITERATURA

Bajzek, Mária: Kűzmičev prevod Novega zakona v luči prevzemanja besed iz mađaršćine. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 54 (2009.), str. 345–357.

Bajzek Lukač, Marija: Mađarske izposojenke v Kűzmičevem prevodu Novega zakona. *Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika*. Maribor: Slavistično društvo Maribor. 2005., str. 436–448.

Bori Imre: Egy kaj- horvát daloskönyv magyar eredetű verseiről. *Tanulmányok*, 6 (1973.), str. 33–45.

- Fancev, Franjo: Hrvatska kajkavska poezija prošlih vjekova. *Ljetopis JAZU*, 51 (1939.), str. 86–105.
- Hadrovics László: *Magyar és déli szláv szellemi kapcsolatok*. Budapest: Magyar Szemle Társaság. 1944.
- Hadrovics, László: Adverbien als Verbalpräfixe in der Schriftsprache der burgenländischen Kroaten. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 4 (1958.), str. 211–249.
- Hadrovics, László: *Schrifttum und Sprache der Burgenländischen Kroaten im 18. und 19. Jahrhundert*. Budapest-Wien: Akadémiai Kiadó. 1974.
- Hadrovics, László: *Ungarische Elemente im Serbokroatischen*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 1985.
- Jesenšek, Marko: Jezikovni sistemi v slovenskem (alpskem in panonskem) govornem območju. *Jezik in slovstvo*, 37 (1991/92.), str. 173–181.
- Lukač, Stjepan: Alternative standardizacije i kanonizacije na rubnim područjima (Sakralna erotika u Prekomurskoj/Martjanskoj pjesmarici). *Hrvatski književni jezik*. Budimpešta: Hrvatska samouprava Budimpešte. 2003, str. 53–60.
- Lukács, István: Martjanska pjesmarica – izvor za identifikaciju Andrije Knezajića. *Prekmurska narečna slovsvena ustvarjalnost*. Zbornik mednarodnega znanstvenega srečanja. Gl. ur. Jože Vugrinec. Murska Sobota: Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija Petanjci. 2005, str. 299–305.
- Novak, Vilko: Prekmurske rokopisne pesmarice. *Jezik in slovstvo*, 19 (1973–1974.), str. 212–217.
- Novak, Vilko: Madžarske izposojenke v prekmurščini. *Jezik in slovstvo*, 20 (1974–1975.), str. 104–105.
- Novak, Vilko: Madžarski viri Martjanske pesmarice I. *Jezik in slovstvo*, 27. (1981–1982.), str. 127–131.
- Novak, Vilko (ur.): *Martjanska pesmarica*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 1997.
- Novak, Vilko: Prekmurska Martjanska pesmarica. *Martjanska pesmarica*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 1997., str. 3–64.
- Nyomárkay István: A magyar és a szerbhorvát nyelv kapcsolata. *Nyelvünk a Duna-tájon*. Budapest: Tankönyvkiadó. 1989, str. 291–351.

- Snoj, Marko: *Slovenski etimološki slovar. 2. pregledana in dopolnjena izdaja*. Ljubljana: Modrijan. 2004.
- Šojat, Olga: Prekomurska pjesmarica I. (S izborom iz pjesama.) *Forum*, 13 (1975.), str. 176–213.
- Benkő Loránd (ur.): *TESz. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára 1–4*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 1967–1984.
- Ulčnik, Natalija: *Začetki prekmurskega časopisja*. Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba, Oddelek za slovenske jezike in književnosti. 2009.